

Eesti Kunstiakadeemia restaureerimisteaduskond

Mihkel Vooglaid

Lohu mõisa vesiveski

2006/2007. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täienduskoolituse lõputöö

Rapla maakond Kohila vald Lohu küla

Pukamäe 2007

Sisukord:

Sissejuhatus.....	3
Lühike ajalooline ülevaade	3
Väärtused	4
Lohu vesiveski omanikud	4
Ehitusosade materjalikasutus ja seisund.	4
Müüritis.....	4
Katus	5
Sadevete ärajuhtimissüsteem	5
Uksed ja aknad.....	5
Pinnaviimistlus.....	6
Väärtuslikud detailid.....	6
Arutus taastamisest	6
Kokkuvõte.....	7
Lisa 1.....	7
Kasutatud materjalid	9

Sissejuhatus

Käesolevas töös on vaatluse all 19. sajandi teisel poolel ehitatud vallas Lohu külas Keila jõe paremal kaldal asuv Lohu mõisa kogumisse kuuluv kaheturbiiniline vesiveski, millel oma hiilgeajal oli sisseseade nii vilja jahvatamiseks, kui ka saetöödeks. Objekti valikul rolli soov teada rohkem oma kodukandi pärandist, ning hoone väga tehniline seisukord, mis vajab sekkumist. Hoone on arhitektuurimälestisena riikliku kaitse all.

Kohila
mängis
halb

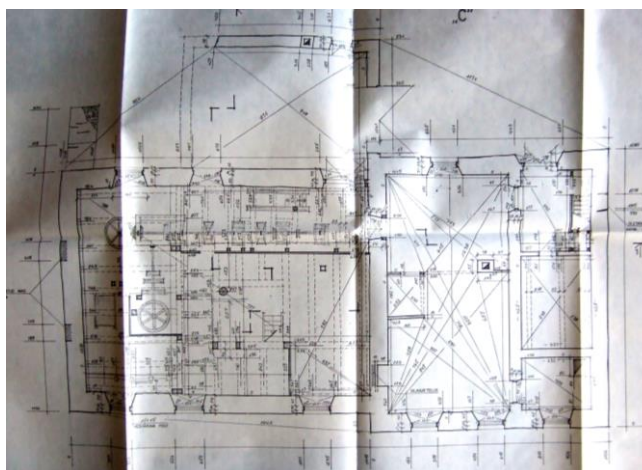
Lühike ajalooline ülevaade

Esimesed teated ümbruskonnast ulatuvad Lohul tagasi juba 1216.

aastasse, mil on teada, et siin õige lähedal oli küla ning küla kõrval kaks Loone linnust – vanem ja uuem. Lohu mõis paikneb Keila jõe ja vana Tallinna maantee vahel võrdlemisi ebatraditsiooniliselt pikal ja kitsal maaribal. Lohu mõisa maid mainitakse esimest korda Rootsi ajal aastal 1620, kui siia veskikoht rajati.¹ Toona olid mõisamaad perekond Ulrichite käes, kellele mõis ligi 150 aastat kuulus. Ulrichite rajatud veskit tänapäeval ei tunta, küll aga on nende pärandina meile edasi kandunud barokne valitsejamaja, mis tol ajal peahoone funktsioone täitis.²

18. saj lõpus ehitas mõisa uue omanikuna perekond Krusenstern uue peahoone, kuid juba varsti peale 1789. aastat, kui mõis taas omanikku vahetas asuti seda Baranoffide poolt ümber tegema. Just Baranoffide ajal ehitati teiste mõisa majandushoonete seas ka Keila jõe paremal kaldal asuv vesiveski, mille veskitamm oli lisaks peahoone esistele neogootlikele sillakestele teiseks ühenduseks mõisa mõlemal pool jõge asuvate maade vahel.

Lohu veski ehitusajaks peetakse 19. saj teist poolt. Veski põhimaht moodustub nn. masinasaalist ja elamiskorpusest, mis kumbki pooleteisekorruselised. Paekivist laotud vundamendil paemüüridega (70-90 cm) põhimahule liitub põhjaküljel hilisem, kuid siiski enne nõukogude okupatsiooni ehitatud, osaliselt graniitplokkidest vundamendiga³ paekivist ja silikaadist kahekorruseline pultkatusega juurdeehitis, mille esimesel korrusel asus veejõust käitatud saemasin.

on

Jäljed masinakorpuse otsaviiludel viitavad ümberehitusele – nimelt on mingil ajahetkel otsaseinu rohmaka paekivilaoga kõrgemaks tehtud jättes katuse viilu kõrguse samaks, aga tõstes kummaltki poolt räästajoont ligikaudu meetri võrra. Järelikult ei ole vähemalt masinakorpuse praegused katusekonstruktsioonid rajatud esimesel ehitusetapil. Sama võib oletada ka esimese korruse vahelae kohta, mille kõrgus (sammuti nagu esimese korruse ja pööningu vaheline vahelagi) jookseb elukorpusesse viiva ukse keskele. Kinni on laotud kaks ava veski läänekülje

¹ Eesti arhitektuur. III köide, Lohu mõis. Tallinn "Valgus" 1997. lk 106

² 25 mõisa Raplamaalt. Lohu mõis. Raikküla mõis 2005. lk 17

³ Komplekssed teaduslikud uuringud, Rapla rajooni endise Lohu mõisa vesiveski Kõide 5-I, ülesmõõtmine. Muinsuskaitseameti arhiiv 1987, Ü-777

keldrikorrusel veekanali seinas. Masinakorpuse katusekorrusel põhjaküljel olnud aken on sujuvalt kohandatud ukseks juurdeehituse teisele korrusele. 1967. aasta suvisel varahommikul vajus palgikoormaga metsaveoauto

Väärtused

Muinsuskaitsealises aspektist on Lohu vesiveski väärtuslik osana Lohu mõisakompleksist, mis oma kõrvalhoonetega on üsna terviklikult säilinud moodustades arhitektuurse ansambli. Enamik hooneid on veel tänaseni olemas ning kunagist tervikut ei ole raske jälgida. Veski on ka ümbruskonnale iseloomulikuks maamärgiks – Keila jõel asusid ridamisi Kohila, Lohu, Mälivere, Purila ja Inglise mõisa vesiveskid.⁴ Lisaks sellele on Lohu vesiveski ka oluliseks maamärgiks G. Kuphaldti kujundatud Lohu mõisapargis, kus üle veskitiigi avaneb vaade peahoone juurest veskile. Vesiveski on huvitav ka tänapäeval üha haruldasemaks jääva hoonetüübina.

Lohu vesiveski omanikud

Nagu ülalpool juba mainitud, ehitati Lohu vesiveski Baranoffide ajal. Peale Eesti Vabariigi sünni vahetas veski omanikku. Pärast okupatsiooni küüditati aga veski omanik Hr. Viik Siberisse ning tööd jätkas omaniku poeg Mart Viikus. Veski läks kohaliku sovhoosi valdusse, kus jahvatamine jätkus. Viimane ametis olnud mölder Rihard Kepi hukkus 60-ndate lõpus traagiliselt, kukkudes purjuspäi veekanalisse turbiinide juurde. Kolme päeva jooksul, mil kadunud möldrit otsiti, ei saanud aga sovhoosi kari nälgas olla ning veski jahvatas möldri poja juhtimisel edasi seni kuni taibati kuhu vana mölder oli kadunud.⁵

Järgmise kümnendi algul hakkas sovhoos kasutusele võetud elektriveskite kõrval vesiveskite vastu huvi kaotama ning sovhoosi kahest veskist hakati eelistama paar kilomeetrit allavoolu asuvat Kohila nn. Sillaotsa veskeskit, mis oli natukene suurem. Viimased elanikud lahkusid Lohu veskist 1973. aastal. Töö selleks ajaks juba seisis. Umbes siis aeti ka veekanal kinni.

Varsti peale veski tühjaks jäämist algas rüüstamine, mille juhatasid sisse kohaliku sovhoosi direktor, peaaegronoom ja teised tähtsamad ametimehed kes oma elamistesse elamiskorpuse glasuuritid kahhelahjude ja pliitide potid ümber ladusid. Osa Lohu veski sisseseadest viidi Sillaotsa veskisse, mis üle jäi tassiti laiali. Täna on veski taas erakätes.

Ehitusosade materjalikasutus ja seisund.

Müüritis

Kogu hoone ulatuses esineb kiviseintes mitmel pool vertikaalpragusid. Lääneseinas, põhjaseina lääneosas ja lõunaseina lääneosas on praod nähtavad vundamendist räästani. Kui mujal hoones võib neis pragudes süüdistada pehmet pinnast, ebapiisavat vundamenti ja sellest tingitud ebaühtlasi vajumisi, siis siin on oma osa kindlasti mänginud ka 70-ndate lõpus hooletult suletud veekanali sisse- ja väljalase, mille tõttu sinna koguneb seisvat vett, mis külmaperioodil ilmselt põhjani jääb ning seeläbi vundamente koos seintega paigalt nihutab. Kasulikult ei ole mõjunud ka hoone vahetus läheduses kasvavad suured puud Veekanali äravoolukanal veski põhjaküljel on täitunud sinna kukkunud juurdeehitise lääneseinaga, mis laoti seda põhimüüritisega sidumata. Juurdeehituse katus on sisse kukkunud ning endaga kaasa haaranud enamiku vahelaest, põhjasein on laotud nõnda, et selles olev korsten müüri

⁴ Vesiveskid. Raplamaa rajoon. Eesti vesiveskite inventariseerimise nimestik. Rapla rajoon. Kõide X. O. Luuder, M. Tammoja, J. Treikelder. Muinsuskaitseameti arhiiv 1986, A-1479

⁵ Suulised allikad kohaliku elaniku Rein Tompsoni käest, kes 60-ndate teisel poolel veskis elas ning kes seal isegi vilja on jahvatanud. 2007. a mai

sees ei ole müüriaga seotud ning vajumistest on seal pragu, millest võib käe läbi pista. Meeletu vajumine on toimunud ka põhihoone kirdenurgas, kus trepikojas laiutab ligi 10-15 cm laiune diagonaalpragu idaseinas. Puidust trepp ise on viimase kümnendi jooksul jäljetult kadunud. Ka sama nurga põhjaküljel asuva värava kohal on praod nii, et selle kaarsilluse koos müürijupiga lahti näib olevat. Vaadates arhiivist leitud fotosid selgub aga, et müüritise olukord oli suures plaanis sama hull juba 20 aastat tagasi.⁶ Elamiskorpuse trepikojas asuv pragu oli hinnanguliselt sama suur aga juba vähemalt 1961. aastal.⁷(vaata ka Lisa 1)

Katus

Kogu hoonet katab puitkonstruktsioonil tsingitud valtsplekkmilles on kohati väiksemaid avausi. Katus on hooldamata roostetab. Läbijooksude juures on plekialusel laudisel ja näha seenkahjustusi. Masinasaali katusekonstruktsioon on 90-ndate lõpus hävitustöö osaliseks – lahti keevitatud ja välja murtud massiivne I-tala, mis ida-lääne suunal hoone

keskkeljel

pööningu vahelae

toetas talade jätkusõlme kohalt. Põrand on ohtlikult läbi vajunud, ning need mõned vahepärlinid mis alles on ripuvad taladeni jõudmata sarikate küljes õhus. Konstruktsiooni puidu seisukord on üldiselt hea kui mitte arvestada väiksemaid lokaalseid seenkahjustusi, mis tuleb asendada.

katus, ning sarikatel saanud müürist

talasid

Sadevete ärajuhtimissüsteem

Vähemalt viimased 20 aastat ei eksisteeri sadevete ärajuhtimise süsteemi. Ilmselt on see kaduma läinud viimase katusevahetuse käigus juba märksa varem. Lõunafassaadil on näha mõned üksikud väändunud rennihoidjad, kuid idaküljel on valtsplekk mingil põhjusel koguni paigaldatud nõnda, et hoone pea ainsateks arhitektuurseteks detailideks olevad saelõikes profileeritud sarikaotsad on jäänud räästa lühendamise käigus pleki alt kaitsetult välja, majast eemale hoidma. Kuigi kõnealused sarikaotsad on ilmastiku käes tugevalt kannatada saanud, on nende kuju veel loetav. Selliseid sarikaotsi ongi näha ainult seal ning see laseb oletada, et masinakorpuse katuse vahetamise käigus jäi vähemalt osa elukorpuse katusekonstruktsioonist puutumata.

Maapind veski ümber on mitmel pool kaldu hoone seinte poole ning kogunenud niiskus on põhjustanud külmakahjustusi eriti maapinda uppuvate keldrikorruse akende juures.

Uksed ja aknad

Ustest ja akendest on säilinud üksnes aknalenge ning kahepoolne uks lõunaküljel, mis on aga selgelt hilisem. Kõik aknasillused on kaarjad ning enamik neist on kivist. Erandiks on elamiskorpuse põhjaseina kaks teise korruse akent, millel on kaarjad puitsillused.

⁶ samas

⁷ Suulised allikad Rein Tompsoni käest. 2007. a mai

Pinnaviimistlus

Pinnaviimistlusena kasutatud lubikrohvil on suured kahjustused eksterjööris ning ka masinasaalis sees. Seda on mitmel pool parandatud tsementi sisaldava krohviga. Ka elamiskorpuse seinad on seest krohvitud (kaasa arvatud mittekandvad puidust sõrestik-konstruktsiooni ja saepurutäitega vaheseinad). Elamiskorpuses on kasutatud ka tapeeti. Mingisugust dekoori ja karniise ei ole märgata ei hoone sees ega väljas ning tõenäoliselt ei olegi neid ka majandushooneel kunagi olnud.

Väärtuslikud detailid

Vesiveskile iseloomulikust sisseseadest, peale pikka tühja ja avatuna seismist, palju alles ei ole aga mõned väärtuslikud detailid siiski on. Veekanalisel langenud prahi ja kunagise sisseseade lõhutud rusude sees on omal kohal näha kaks vertikaalvõllidel veeturbiini. Keldrikorrusel on veel alles mõned suuremõõdulised hammasrattad ning peavõlli tugipostid. Põhikorrusel on masinasaali edelanurgas omal kohal osa vesivärava avamis/sulgemismehhanismist koos suure metallist rattaga millest seda käitati. Masinasaali säilinud laudpõrandas on suuremaid ja väiksemaid auke mille kaudu kunagi erinevad seadmed peavõlliga ühendused ning kolud ja muu kulgesid. Kahest töös olnud kivipaarist on kolm veskikivi oma algse koha juures põrandal, neljas on leidnud oma tee keldrisse. Kivide tööpositsiooni juures on alles ka puust tõste- ja liigutamise-seadeldis veskikivide tarbeks. Peaukse kohal on pööningul vintskapis alles ka puidust plokk.

Arutus taastamisest

Kui hoonet taastada ja kasutusele võtta, (kas alguses või mõnes uues funktsioonis) on tarvis suuri insenertehnilisi pingutusi. Ilmselt oleks kivikehandi puhul tarvis selle vundamendid siduda ühtsele betoonalusele, et vältida edasisi ebahühtlaseid vajumisi. Sellist meetodit on kasutatud näiteks Tartu vanalinnas asuvate keskaegsete hoonete juures. Enne selliste järelduste tegemist tuleks aga hoonet vastavate meetoditega mõnda aega jälgida, et teha kindlaks, kas vajumised on lõppenud või mitte. Mõõda ei pääseks ilmselt ka mitmetest tõmmitsatest ja müüriankrutest. Mitmed müüriosad tuleks ümber laduda. Pööningu vahelae läbivajunud talastik tuleks taas toetada ning nende peale lisada puuduvad pärliinid. Katuseplekk vajaks avade korrektset sulgemist, puhastamist ja värvimist. Võimalik, et katuseplekk on liialt roostetanud ja kuulub vahetamisele. Lahendada tuleb sadevete juhtimise süsteem ning maapind hoone ümber vajab planeerimist. Langetada tuleb hoonele kahjulikult lähedal asuvad puud.

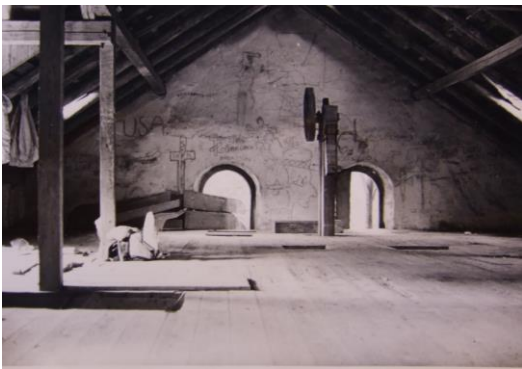
Kokkuvõte

19. saj II poolel ehitatud Lohu vesiveski on juba üle 20 aasta olnud halvas tehnilises seisukorras. Sellest hoolimata ei ole olukord lootusetu. Isegi veski taastamine algsesse olekusse ja funktsiooni koos kogu seadmestikuga oleks ilmselt võimalik, kuid see ei näi kuigi mõttekana. Samas aga saaks sinna hoonesse (säilitades seal peaaegu kogu säilinud väärtusliku) paigutada väga erinevaid funktsioone alustades eksklusiivsest eramust ja lõpetades konverentsikeskuse, restoran-baari, puhkeasutuse, teatri või millegi muuga. Kõike seda toetab võrdlemisi hea asukoht Tallinnast kõigest 34 km kaugusel.

Lisa 1

Pildid tänapäeval ja 20 aastat tagasi (vanem foto on fotoparis vasak)

Kasutatud materjalid

1. Eesti arhitektuur. III köide, Lohu mõis. Tallinn "Valgus" 1997. lk 106
2. 25 mõisa Raplamaalt. Lohu mõis. Raikküla mõis 2005. lk 17
3. Kompleksed teaduslikud uuringud, Rapla rajooni endise Lohu mõisa vesiveski Kõide 5-I, ülesmõõtmine. Muinsuskaitseameti arhiiv, Ü-777
4. Suulised allikad kohaliku elaniku Rein Tompsoni käest, kes 60-ndate teisel poolel veskis elas ning kes seal isegi vilja on jahvatanud. 2007. a mai
5. Vesiveskid. Raplamaa rajoon. Eesti vesiveskite inventariseerimise nimestik. Rapla rajoon. Kõide X. O. Luuder, M. Tammoja, J. Treikelder. Muinsuskaitseameti arhiiv 1986, A-1479